

TARBIYAVIY QADRIYATLAR ASOSIDA MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISH SHAKLLARI VA METODLARI

I.M.Usmonaliyev¹

1. Qo'qon davlat universiteti v.b.dotsenti, PhD

Mas'ul muallif: Usmonaliyev Ikromjon Murodjon o'g'li, Qo'qon davlat universiteti v.b.dotsenti, PhD.

e-mail: ikromjon2705@gmail.com

Received: 29 Sentabr 2026

Accepted: 04 Oktabr 2026

Published: 09 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Usmonaliyev, I. M. TARBIYAVIY QADRIYATLAR ASOSIDA MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISH SHAKLLARI VA METODLARI / I. M. Usmonaliyev // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 10, № 1. — B. 338–341.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda tarbiyaviy qadriyatlardan samarali foydalanishning mazmuni, shakllari va metodlari yoritilgan. Unda milliy va umuminsoniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, tarixiy-madaniy meros, oila, ta'lim muassasasi hamda ijtimoiy muhitning o'quvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi o'rni tahlil qilingan. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani samarali tashkil etishda suhbat, munozara, namuna ko'rsatish, rag'batlantirish, muammoli vaziyatlar yaratish, interfaol metodlar, loyiha faoliyati va hamkorlikka asoslangan tarbiya usullaridan foydalanish imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar, guruhli va individual faoliyat hamda amaliy mashg'ulotlarni o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda tashkil etishning pedagogik ahamiyati asoslangan. Maqolada tarbiyaviy qadriyatlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga izchil integratsiya qilish orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik, halollik, mas'uliyat, mehnatsevarlik, bag'rikenglik va milliy o'zlikni anglash kabi ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyaviy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy fazilatlar, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiylashtirish, kompetentlik.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация. В статье раскрываются содержание, формы и методы эффективного использования воспитательных ценностей в формировании духовно-нравственных качеств учащихся. Проанализирована роль национальных и общечеловеческих ценностей, народной педагогики, историко-культурного наследия, семьи, образовательного учреждения и социальной среды в духовно-нравственном воспитании учащихся. Раскрыты возможности использования таких методов воспитания, как беседа, дискуссия, демонстрация положительного примера, поощрение, создание проблемных ситуаций, интерактивные методы, проектная деятельность и воспитание, основанное на сотрудничестве. Также обосновано педагогическое значение организации воспитательных мероприятий, групповой и индивидуальной деятельности, а также практических занятий с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся. В статье показаны возможности развития у учащихся таких духовно-нравственных качеств, как патриотизм, гуманизм, честность, ответственность, трудолюбие, толерантность и осознание национальной идентичности, посредством последовательной интеграции воспитательных ценностей в образовательный и воспитательный процесс.

Ключевые слова: воспитательные ценности, духовно-нравственные качества, устное народное творчество, социализация, компетентность.

FORMS AND METHODS OF EFFECTIVELY ORGANIZING SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION BASED ON EDUCATIONAL VALUES

Abstract. This article examines the content, forms, and methods of effectively using educational values in developing students' spiritual and moral qualities. It analyzes the role of national and universal human values, folk pedagogy, historical and cultural heritage, the family, educational institutions, and the social environment in the spiritual and moral education of students. The article explores the potential of such educational methods as conversation, discussion, positive role modelling, encouragement, creating problem-based situations, interactive methods, project-based activities, and cooperation-based education. It also substantiates the pedagogical significance of organizing educational activities, group and individual work, and practical sessions in accordance with students' age-related and individual characteristics. The article demonstrates the potential for developing such spiritual and moral qualities as patriotism, humanism, honesty, responsibility, diligence, tolerance, and awareness of national identity through the consistent integration of educational values into the educational and upbringing process.

Keywords: educational values, spiritual and moral qualities, oral folk tradition, socialization, competence.

Kirish. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda tarbiyaviy qadriyatlar va ularning manbalarining ahamiyati beqiyosdir. Chunki xar bir bola avvalo oilada xalq og'zaki ijodining o'lmas manbalari ertak, maqol, matal, masal, doston va qo'shiqlar va boshqalar vositasida to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, mehribonlik, rahm-shafqatlilik, mardlik kabi ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish jarayonida eng muhim manbalar hisoblanadi.

Mavjud muammolarni hal etish o'quvchilar ma'naviyatini yuksaltirishda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samarasi va ta'sirchanligini oshirish ko'lamini va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, o'quvchilar qalbida Vatanimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, sohadagi ishlarni muvofiqlashtirish bo'yicha yagona tizim yaratish, o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishni talab etadi [2.B.24].

Bu borada nafaqat respublikamiz, balki jahon ta'lim tizimida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mexanizmi, o'quvchilarning axloqiy sifatlarini rivojlantirishning amaliy pedagogik tizimi, o'qitish modellari texnologik taraqqiyot g'oyalari bilan uyg'unlashtirilgan interfaol dasturlar ta'lim jarayoniga tatbiq etilgan.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining "XXI asrning Oliy ta'limi" Butunjahon deklaratsiyasi, UNESCOning "Oliy ta'limni isloh qilish va rivojlantirish" dasturiy hujjatlarida dunyo miqyosida ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga, modulli ta'limni tashkil etishga, o'qitishning zamonaviy usullarini joriy etish orqali talaba-o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini yanada takomillashtirishga alohida e'tibor berilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Jahon oliy ta'lim tizimida o'quvchilarni kasbiy ijtimoiylashtirish, ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish, ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligini tarbiyalash metodikasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda. AQSH, Rossiya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarda talaba-o'quvchilarning tafakkurini o'stirish, qobiliyatlarini erta aniqlash, ma'naviy-axloqiy tarbiyalash mexanizmlari samaradorligini oshirish metodikasini takomillashtirishda modulli o'qitish, "blended learning" (aralash o'qitish), mahorat darslari, vebinarlar tashkil etilib kelinmoqda [1.B.35].

Respublikamizda ko'pgina olimlar tomonidan ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining turli jihatlari o'rganilgan hamda ushbu tadqiqotlar natijalarini ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash imkoniyatlari tavsiya etilgan.

Bu tadqiqotlarning ba'zilar keng qamrovli bo'lgan ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining ma'lum bir qirrasini tahlil etishga qaratilgan bo'lsa, boshqalari ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmunini boyitishga va turli o'quv kurslarida yangi usullarini qo'llashga yo'naltirilgan, ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan.

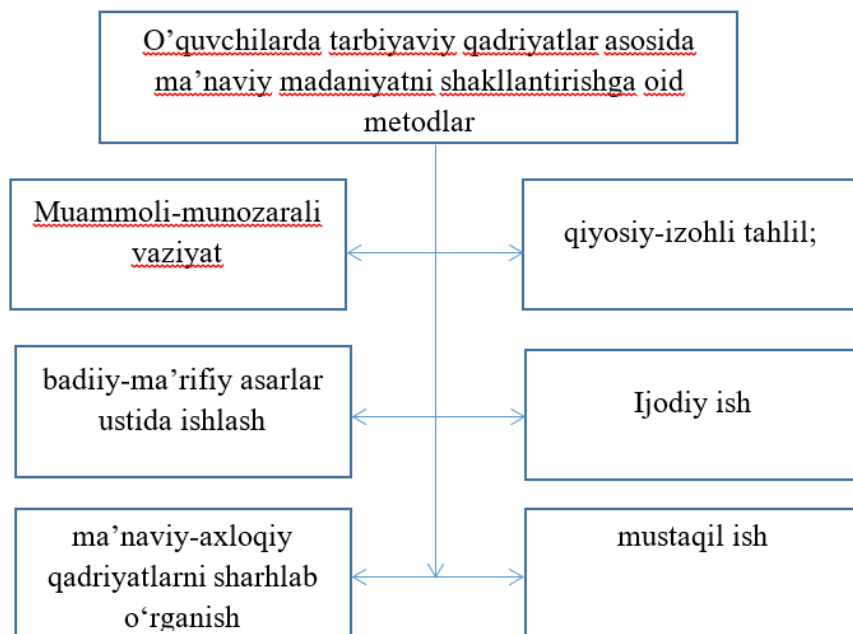
Tahlil va natijalar. Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini rivojlantirish borasida milliy qadriyatlardan foydalanish yo'llari va milliy tarbiya asoslari, ma'naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish, ayniqsa, ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish masalalari hal etishda tarbiyaviy qadriyatlar manbalaridan unumli foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Binobarin, o'quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma'naviy madaniyatni shakllantirishga oid shakllar:

konferensiya darslari;
seminar dars;
munozara darsi;
amaliy dars;
o'yin darsi;
sayohat darslari;
rolli darslar;
tarbiyaviy tadbirlar;
ekskursiya;
davra suhbatlari;
kichik guruhlarda ishlash. [3.B.74]

O'quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma'naviy madaniyatni shakllantirish metodlari: muammoli-munozarali vaziyat; qiyosiy-izohli tahlil; badiiy-ma'rifiy asarlar ustida ishlash; ijodiy ish; ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni sharhlab o'rganish; mustaqil ish va h.k. tizimi ma'naviy-axloqiy tarbiya metodikasi taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning asosiy xususiyatlari bo'lgan oila, mahalla, el-yurt tushunchalari muqaddasligi, ota-ona, mahalla-ko'y, umuman, jamiyatga yuksak hurmat-e'tibor, millatning o'lmas ruhi bo'lgan ona tiliga muhabbat, sabr-bardoshlilik, mehnatsevarlik, halollik kabilar talaba-o'quvchilar shaxsini axloqiy shakllantirishning asosiy omillari ekanligi e'tirof etilgan. O'quvchilarda axloqiy fazilatlarning shakllantirishda "Vatanga munosabat", "O'z-o'ziga munosabat", "Mehnatga munosabat", "Insonlarga munosabat" mavzulari doirasida ma'naviy-axloqiy fazilatlarining aks etishi va uning o'ziga xosligi mavzusida ma'ruzalar va davra suhbatlari tashkil etish lozim.

1-Chizma: O'quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma'naviy madaniyatni shakllantirish metodlari.

Barkamol shaxsni tarbiyalash metodlarining xususiy axloqni tarbiyalash metodlari; jamoatchilik orqali xulq-atvorni shakllantirish metodlari; ijtimoiy ong va axloqni shakllantirish metodlari; o'z-o'zini boshqarish va tarbiyalash metodlari; rag'batlantirish metodlariga bo'linishi tarbiya metodikasining tub mohiyatini tashkil etish orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish maqsadga muvofiq ekanligini alohida qayd qilish mumkin [4.B.52].

Tahlillar asosida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligi asosida ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda ma'naviy-axloqiy bilimlar, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ma'naviy faoliyat kabi komponentlarni o'z ichiga olishi aniqlandi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning tarkibi sifatida ma'naviy-axloqiy bilimlarning shakllanishi natijasida o'quvchilarda baxt, vijdon, burch, adolat, or-nomus, muhabbat, ezgulik, shon-sharaf, e'tiqod, sadoqat kabi bir qancha axloqiy kategoriyalar shakllanadi. Ma'naviy-axloqiy bilimlarni o'zlashtirgan o'quvchilarda tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik, vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik, kamtarlik, fidoyilik kabi fazilatlar qaror topa boshlaydi. Ushbu fazilatlar ega o'quvchilar axloqiy me'yorlar talablarini ongli bajaradi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar sanalmish ma'naviy meros, urf-odat va an'analarga nisbatan hurmatda bo'ladi [5.B.72-73].

Ammo ma'naviy-axloqiy me'yorlar haqida bilim ega bo'lish, uni tushunish, ezgu fazilatlarini tarkib toptirish hali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalanganini anglatmaydi. Insoniylik fazilatlarini qachonki hayotiy tajribalarda aks etib, shaxsning munosabatlarga kirishish faoliyatida yorqin namoyon bo'lsa, bu uning tarbiyalanganlik darajasini belgilaydi.

Jamiyat taraqqiyoti uchun, avvalo, ma'naviy-axloqiy kompetentli, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash, shuningdek, asosiy e'tiborni o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini oshirish masalasiga qaratish zarur. Negaki ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalangan shaxslarsiz jamiyat taraqqiyotini tasavvur etib bo'lmaydi.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda, eng avvalo, millatimiz tarixi va ma'naviyati ildizlariga e'tibor qaratish taqozo etiladi. Turonzaminda azal-azaldan inson ma'naviy kamoloti, axloqiy fazilatlar tarbiyasi ajdodlarimiz diqqat markazida bo'lib kelganini o'quvchilarning tafakkuriga singdirishga erishish zarur. O'tkazilgan tadqiqot ishlari tahlillariga tayangan holda ta'lim muassasalari o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish bosqichlarini quyidagi ko'rinishda izohlash maqsadga muvofiq bo'ladi:

- uzluksiz ta'lim-tarbiyaning har bir bo'g'inida ma'naviy-axloqiy tarbiya maqsadiga erishish yo'llarini izlab topish;
- ta'lim-tarbiya jarayonida turli ta'sir vositalari orqali o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash;
- ma'naviy-axloqiy tarbiyada shaxsga yo'naltirilgan metod va vositalar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalanganlik darajasini aniqlash maqsadida anketa so'rovlarini o'tkazib, natijalarini qayd etib borish;
- ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega bo'lgan, o'quvchilarni kompetentli ijtimoiy faol mutaxassis sifatida tayyorlashga erishish [6.B.38].

2-chizma: O'quvchilarida ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish bosqichlari.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni, o'quvchilarda tashabbuskorlikni, faollikni tashkil etish uchun ta'lim muassasalarida o'qitiladigan tarbiyaga xos fanlarni o'qitish jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya texnologiyalari hamda hamkorlik ta'limini amalga oshirish muhim sanaladi. Mazkur ta'lim-tarbiya texnologiyalari orqali o'quvchi shaxsini ijtimoiylashtirishga erishish imkoniyati yaratiladi.

XULOSA. Demak, o'quvchilarda aynan ijtimoiy munosabatlarga kirishish uchun lozim bo'lgan ma'naviy-axloqiy kategoriyalar, normalar, qadriyatlar tizimi haqida bilim hosil qilish hamda ulardan amaliy faoliyatda foydalanish ko'nikmalari takomillashtirilishi muhim o'rin tutadi. Bu o'rinda o'qitiladigan tarbiyaga oid fanlarda ijtimoiy ongni shakllantirish metodlari (suhbat, bahs-munozara, muammoli ta'lim)dan unumli foydalanish maqsadga muvofiq.

Ta'lim muassasalari o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaviy sifatlarning rivojlanganligini baholash namunali, yaxshi, qoniqarli mezonlar orqali aniqlab boriladi. Past ko'rsatkich aniqlansa, korreksiyalash ishlari amalga oshiriladi, buning uchun o'quvchilar bilan individual-psixologik ishlar olib boriladi hamda natijaga erishish uchun harakat qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Mardonov Sh. Pedagogika aksiologiya. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2013. – B.3.
- [2] Erkayev A. Ma'naviyatshunoslik. Ma'naviyat nashriyoti. Toshkent. 2018.
- [3] A.Qodirov, M.Quronov va boshq. Fazilatli avlod: 7-18 yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalash bo'yicha qo'llanma. "Muharrir" nashriyoti. 2019. – B.16.
- [4] Najmidinova Q.U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rni. - T.: "Adolat", 2016. – B. 224.
- [5] Kenjaboyev A., Kenjaboyev J. Tarbiya texnologiyasi va uning dolzarbligi. Zamonaviy ta'lim, 2015 yil, 4-son. – B. 61-64
- [6] Quronov M, Sh.Turayev va boshq. Milliy tarbiya va o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirish. O'quv qo'llanma, "Muharrir" nashriyoti. 2017. – B.18.